

JRTR

JOURNAL OF RECREATION AND TOURISM RESEARCH

ISSN: 2148-5321

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SÜREGELMİŞ BİR GELENEKSEL OYUN: ZEYBEK

*A TRADITIONAL GAME THAT CONTINUED FROM PAST TO
PRESENT: ZEYBEK*

Nur ÇETİN^a

Özet

Zeybeklik kurumu, en genel tanımı ile hiyerarşik bir düzene sahip sosyal askerlerden oluşmaktadır. Zeybek kelimesinin “hafif tüfekçi asker” anlamına gelen “zaybak” kelimesinden esinlenilerek “zeybek” ismi ile günümüze ulaştığı öne sürülmüştür. Batı Anadolu ve Akdeniz kesimlerinde ortaya çıkmış olan zeybeklerin kökeni farklı çalışmalarda farklı kültürlere dayandırılrsa da zeybeklerin Türk olduğuna dair somut veriler bulunmaktadır. Zeybek oyunları halk oyunları içerisinde yer almakta ve sosyal hayata dair birçok motiften izler taşımaktadır. Gösterişli kostümleri ve kahramanlık içeren koreografileri ile zeybek oyunu günümüzde çeşitli eğlencelerde bir kültür mirası olarak icra edilmektedir. Bu çalışmada, Türklerin kültürel mirası olan zeybek oyununun tarihsel süreçteki yolculuğu, etimolojisi, çeşitleri, koreografileri, müzikleri ve kostümleri daha önceki ilgili araştırmalardan faydalanarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Efe, Zeybek, Halk Oyunu, Kahramanlık, Sosyal Eşkiya

Abstract

The "Zeybek" institution, in its most general definition, consists of social soldiers with a hierarchical order. It has been suggested that the word Zeybek was inspired by the word "zaybak" meaning "light rifle soldier" and reached the present day with the name "zeybek". Although the origin of the zeybeks, which emerged in the Western Anatolia and the Mediterranean regions, is based on different cultures in different studies, there are concrete data that the zeybeks are Turkish. Zeybek dances are included in folk dances and bear traces of many motifs related to social life. In this study, the historical journey, etymology, varieties, choreographies, music and costumes of the Zeybeks which is the cultural heritage of the Turks, were examined by making use of previous related researches.

Keywords: Efe, Zeybek, Folk Dance, Heroism, Social Bandit

Makele Geliş Tarihi: 17.02.2022 **Makale Kabul Tarihi:** 20.03.2022

Sorumlu Yazar (Corresponding Author): Zehra Nur ÇETİN (zehratur.cetin.95@gmail.com)

^a Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara/Türkiye (zehratur.cetin.95@gmail.com), ORCID: 0000-0002-4843-9683

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6399155>

1.Giriş

Zeybek, geleneksel halk oyunları içerisinde en sevilen ve yaygın olarak icra edilen oyunlardan bir tanesidir. Zeybekler kendi içlerinde hiyerarşik bir yapısı olan, halkı korumayı kendisine görev edinmiş ve köylüler tarafından çok sevilen kahraman kimselerdir. Türklerin somut olmayan kültürel mirasları arasında yer alan Zeybek oyunu, ismini bu kahraman kimselerden almaktadır. Zeybek oyunu Batı Anadolu'da yaygın olarak icra edilmektedir. Zeybek oyununun konusunu aşk ölüm kavuşma gibi sosyal olaylar belirlemektedir. Bu konular hakkında yazılan türküler de zeybek ritimleriyle birleşince zeybek oyunu meydana gelmektedir.

Zeybekler halkın hakkını koruyan gayri resmi askerler oldukları için onlara sosyal eşkıya da denilmektedir. Onlar yaşadıkları süre boyunca halktan destek almış, iş birliği yapmış ve hatta halktan gönüllü kimseleri çetelerine dahil etmişlerdir. Milli mücadele ve Aydın Kuva-yi Milliyesi gibi önemli olaylarda da adlarından çokça söz ettirmişler, askerden ve dönemin önde gelen yöneticilerinden de destek görmüşlerdir. Zeybekler cumhuriyetin ilanı ile birlikte yönetime karşı ayaklanmalarına son vermiş ve silahlarını bırakmışlardır, bu dönemden itibaren de zeybeklik bir sahne performansı haline gelmiş, halk arasında da kahramanlıkları ile anılmaya devam ederek nesilden nesile icrasını sürdürmüştür. Zeybek icrasında da aynı hikayelerinde olduğu gibi kahramanca figürler bulunmaktadır. Serbest oynamaya açık olan bu oyun, oyuncunun karakterine göre farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Karakter ve tavırlarına göre bile farklı gruplara ayrılan zeybek oyunu, hem kıvrak hem daha ağır oynanabilmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu kısımda, zeybek oyununun genel tanımı, kelime kökeni, oyunun hangi kavramları simgelediği, tarihi, kostümleri, kareografileri, türkülerini ve çeşitlerine yer verilmektedir.

2.1. Zeybek Genel Tanımı ve Etimolojisi

Ege oyunları denilince akla ilk gelen şüphesiz zeybeektir. Zeybek, halkı koruyan cesur bir adamı temsil eder. İsmi oynayan kişilerden alan bu oyunun zeybekleri, mert, cesur, atılgan, mazluma dost, haksızlığa düşman olarak tanınırlar. Zeybekler Türk köylüsünün tipik bir örneğidir. Kurtuluş savaşında gösterdikleri başarılar da halk arasında bilinirliklerini arttırmıştır. Bugün zeybeklik saygı duyulan bir anı olarak günümüzde de yaşatılmaktadır. (Sevinç,1994;1)

Türklerin en bilindik kültürel miraslarından bir tanesi olan zeybek oyunu, Türk halk oyunu grubunda da önemli bir yere sahiptir. Zeybeklik en genel tanımı ile yönetime karşı ayaklanan gayri resmi silahlı savunma topluluklarıdır. Özellikle kurtuluş savaşından sonra Ege'de kahramanlıklarıyla tanınmış ve adaletli olmaları ile öne çıkmışlardır. Cumhuriyetin ilanından sonra silahlarını bırakmışlar ve zeybek artık bir sahne oyunu haline gelerek günümüze dek ulaşmıştır. Zeybek dansları birebir Batı Anadolu'nun zeybek kültürünü taşımaktadır. Yörelere göre oynanma şekilleri değişse de değişmeyen ortak özellikleri mevcuttur. Zeybek oyunu, yiğitliği, mertliği, korkusuzluğu simgeleyecek şekilde icra edilir. (Sürmeli,2010:37)

Zeybekliğin ortaya nasıl çıktığı konusunda halen ortak bir görüş birliğine varılamamıştır. Kimi araştırmacılar celali isyanından sonra zeybeklerin ortaya çıktığını, kimi araştırmacılar antik çağdan beri zeybekliğin var olduğunu, kimi araştırmacılar ise zeybeklerin Balkanlara dayanan Egeli denizci topluluklar olduğunu savunmaktadır. Ancak bilinen en yaygın görüş, zeybeklerin Osmanlı döneminde, idari yönetim sırasında çeşitli usulsüzlükler yapan devlet büyüklerine karşı ayaklanan askeri birlikler olduğudur. Bu yaygın görüşe göre zeybekler yapılan haksızlıklara karşı kendi aralarında örgütlenen silahlı, mert, atılgan, korkusuz, yiğit kimselerdir. Zamanla zeybeklerin aralarına halktan gönüllü kimseler de katılmışlardır.

Zamanın köylüsü, zeybekler kendilerini idari haksızlıklara karşı koruduğu için her daim zeybeklerin destekçisi olmuştur. Zeybekler, bu köylü halkı yalnızca zamanın kötü idarecilerine karşı değil, kötü niyetli eşkıyalara karşı da korumuştur. Zeybeklere can borcu hisseden köylüler ise, zeybeklerin silah, gıda, barınma gibi ihtiyaçlarını karşılamak için var gücü ile çalışmışlardır. (Türkey,2010;16)

Zeybek kelimesinin etimolojik kökenine bakıldığında, Ahmet Vefik Paşa'nın sözlüğünde geçen “zaybak” kelimesinden esinlenilip günümüzde zeybek diye telaffuz edildiği çeşitli araştırmacılar tarafından öne sürülmüştür. Bu sözlükte zaybak “hafif tüfekçi asker” olarak açıklanmıştır. (Sürmeli,2010;16) Zeybekliğin Yunanistan, Bizans gibi farklı kültürlerle ait olduğunu iddia eden görüşler de literatürde mevcuttur. Ancak yapılan önemli çalışmalar göstermektedir ki zeybeklik Türklere ve Ege'ye has bir oyundur. Özellikle Yunanistan'da oynanan “zeybekikos” ve “abdalikos” isimli dansların zeybek oyunu koreografileri ile benzerlik gösterdiği bilinmektedir. (Türkey,2010;18)

Bir başka görüşe göre Zeybek Yunanlıların Pyrrhic dansı ile benzerlik göstermektedir. Platon, Pyrrhic dansını askerleri hoplit savaşı için eğitmek için kullanılan bir silah dansı olarak tanımlasa da, Wheeler, pyrrhic dansın fiziksel kondisyonunu artırmış olabileceğini belirtmektedir. Ancak pyrrhic dansın bir kişiyi bir savaş için uygun şekilde hazırladığı söylenemez. (Meriç,2017;216) Roma İmparatorluk Dönemi'nde pyrrhic dansı, genellikle Dionysos efsanesine dayanan mitolojik konuları temsil eden hem erkek hem de kadın maskeli dansçılar tarafından gerçekleştirilen bir dramatik bale biçimi olarak kabul edilirdi. Bebek Dionysos'un ağlamasını bastırmak için kılıçlarını kalkanlarına vurarak gürültü yaptıkları da bilinmektedir. Bu dansçılar güzel altın işlemeli tunikler ve mor veya kırmızı pelerinler giymişler ve tahta silahlarla sahte dövüşler yapmışlardır. Savaş teması, bazı koreografiler ve gösterişli kıyafetler zeybek ve pyrrhic dansının ortak özellikleri olarak görülmüştür. (Meriç,2017;216) Tarihsel ve topografik araştırmalar, hem Pyrrhic hem de Zeybek geleneklerinin aynı bölgede, yani Ege Bölgesinde geliştiğini açıkça göstermiştir. Dolayısıyla benzerlikleri aslında tesadüf değil, asırlık bir Yunan/Anadolu geleneğinin günümüze ulaşmasıdır. (Meriç,2017;227)

Sosyal açıdan ele alındığında, sosyal çevre zeybek oyununun konusunu belirlemiştir; kavuşma, ayrılık, ölüm gibi toplumu etkileyen olaylar halk oyunlarının ezgilerine ve oynanış biçimine de yansımıştır. Kültürel açıdan ise, Türklerin göçebe toplumlar olması onlara farklı kültürler ile alışveriş imkanı sunmuş ve kültür çeşitliliği halk oyunlarına da gün geçtikte yansımıştır. (Sürmeli,2010;11) Zeybek oyunu toplumda genelde doğal yolla öğrenilmektedir. Düğünler, asker uğurlamaları gibi eğlencelerde oyunu bilen oyuncular tarafından oynanan zeybek, diğer kişiler tarafından izleyerek öğrenilip icra edilmekte ve onlar da zaman içerisinde bilmeyen diğer kişilere bu oyunu aktarmaktadır. Halk arasında bu yönteme “koltuk yöntemi” ismi verilmektedir. (Sürmeli,2010;12)

2.2. Efelerin Tarihçesi

Efe kelimesi Orta ve Batı Anadolu'da “ağabey” anlamına gelmektedir. Aydın bölgesinde ise bu kelimeyi ağalar “unvan” olarak kullanmaktadır. Bu kelimenin esas anlamının “yiğit ağa” olduğu da bilinmektedir. (Koçak,2019;10)

“Efe, Batı Anadolu'nun kırsal kesiminde yaşayan ve uğradığı haksızlıklar sonucunda dağa çıkan, doğru olduğuna inandıkları yöntemlerle ve kendilerine göre, hakkı ve adaleti bu yolla arayan köylü kökenli silahlı kişilerin başı veya komutanıdır. Efelik, devletin zayıflamaya başladığı zamanlarda hayat bulan ve kanun dışı kalan bir olgudur.” (Öztoprak,2016;36) Efe bir çetenin başı yani yöneticisidir. Baş kızan efenin sağ kolu, efenin yokluğunda yerine vekalet eden, çete içerisindeki görev dağılımını belirleyen ve kızanların isteklerini efeye ileten kişidir. Kızan kuruma yeni giren, zeybeklerden bir alt kademedeki kişilerdir. Onlar

kurumun günlük işlerinden sorumludur. Yardımcı çeteler korunma, takip ve haberleşme açısından sorumludur ve silah, yiyecek, giyecek, mühimmat gibi önemli lojistik imkanları sağlamakla sorumludurlar. Haberleşme ve istihbarat ağı kurumun haberleşme, inceleme, gözetleme işlerinden sorumludur. Yatak ve barınma ağı ise efelere sığınma, barınma gibi imkanlar tanıyıp dara düştükçe gizlenmesine olanak tanıyan imkanlar sunmakla görevlidirler. Bir zeybek kurumunda bu ağlardan bir tanesi bile eksik olursa o çetenin hayatta kalma ihtimali imkansızdır. Ağ içerisinde bulunan hiç kimse hata yapamaz çünkü hatalarının karşılığını canları ile vereceklerinin bilincindedirler. (Sürmeli,2010;30-33)

Zeybek oyununun oynanmaya başladığı ilk andan günümüze kadar süregelen değişimleri 3 farklı temel etkene dayandırılmaktadır. Bunlar tarihi sebepler, sosyal sebepler ve kültürel sebeplerdir. Tarihi açıdan bakıldığında, çeşitli araştırmacılar geçmişte Balkan toplumları ile ortaya çıkan karşılıklı etkileşimin, zeybek oyununun koreografilerini de etkilediğini öne sürmektedir. (Sürmeli,2010;7) Çeşitli araştırmacılar, zeybeklerin soylarını incelerken farklı görüşler ortaya atmıştır. Bu görüşleri ve görüşlerin sahiplerini Fatih Mehmet Sürmeli (2010;21-22) şu şekilde açıklamıştır: Hüseyin Kazım Kadri zeybeklerin soyunu Selçuklulara, Mahmud Râgıp Gâzimihal zeybeklerin soyunu Türkmenlere, Baykara zeybeklerin soyunu Çepni ve Tahtacı aşiretine, Enver Behnan Sapolyo zeybeklerin soyunu Oğuz boylarına, bazı araştırmacılar ise zeybeklerin soyunu Türklerin Kıpçak boyuna dayandırmıştır. Görüldüğü üzere fikir birliğine varılamayan bu konu günümüzde de hala aydınlatılamamıştır. Tüm bu iddialar haricinde zeybeklerin Türk olduklarına dair bazı somut kanıtlar mevcuttur. Bu kanıtlar etimolojik, folklorik, tarihi, coğrafi ve ezgisel olmak üzere beş başlık altında özetlenebilir. Etimolojik olarak zeybek kelimesinin Türk kökenli bir kelime olması ve geçmişte Efes’de yaşayan Türklere efe denilmesi bir kanıt olarak gösterilmektedir. Folklorik olarak zeybek kelimesinin geçtiği destanlar, bu destanlarda anlatılan Türk motifleri, sözel ezgilerin türkçe olması, Anadolu’ya ait kılık kıyafet betimlemesi, zeybek ezgileri icraya dökülürken saz, bağlama gibi Türk çalgılarının kullanılması çeşitli kanıtlar olarak gösterilmektedir. Ezgisel kanıtlar olarak makamların geleneksel Türk müziği ile benzerlik göstermesi, ezgilerin usulünün yalnızca Türklere özgü 9 zamanlı usul olması en büyük kanıtlar olarak gösterilmektedir. Tarihsel olarak tarihimizde yaşamış ve adından söz ettirmiş efelerin olması, coğrafi olarak ise birçok şehrimizde zeybek ezgilerinin çok yaygın olarak bilinmesi kanıt olarak gösterilmektedir. (Sürmeli,2010;26-29)

Zeybeklik kültürü bazı kaynaklarda M.Ö 3000’e dayandırılmaktadır. Zeybekliğin Anadolu’dan süregelmiş bir gelenek olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Zeybekliğin tarihi ile de ilgili birden fazla görüş ortaya çıkmıştır. Bazı kaynaklara göre zeybeklik 13.yy.’da Batı Anadolu’ya yerleşmiş Türkmen aşiretlerinin devlet idaresine başkaldırısı sonucu ortaya çıkmıştır, bazılarına göre ise Selçuklular zamanında hafif silahlı asker olarak nitelendirilen kişilerdir. (Gençoğlu,2019;95) Osmanlı belgelerinde ise zeybekliğe levendât giysili ismi verilmektedir. Bu belgelere göre leventler Akdeniz’deki Türk gemilerine korsan olarak giden Ege gençleriydi. Belirli bir süreden sonra da bu leventlere zeybek ismi verilmiştir. (Gençoğlu,2019;96)

Efeler Türk edebiyatında da birçok esere konu olmuştur. Halk arasında ve söz konusu edebi eserlerde en çok sözü geçen efelerden birkaçı “Çakıcı Mehmet Efe”, “Gökçen Efe” ve “Yörük Ali Efe” dir. Efelerin anlatıldığı edebi eserlerde efelerin bazı ortak özellikleri de bulunmaktadır. Bunlar; öksüz/yetim olmaları, zenginden alıp fakire vermeleri, haksızlığa uğrayıp vatan savunması yapmaları, ibadetlere karşı hassas olmaları, kamu malına veya namusa el uzatmamaları, nankörlük etmemeleri, yörük olmaları, pehlivan olmaları, korkusuz ve yiğit olmalarıdır. (Öztoprak,2016;8)

Geçmiş zamanlarda halk arasında ve günümüzde çeşitli çalışmalarda efelerden eşkıya olarak bahsedildiği bilinmektedir ancak efeler kötü niyetli eşkıya değil sosyal eşkıyalardır, halkın

haklarını koruyan, kötü yönetime karşı halka siper olan, zulme boyun eğmeyen yiğit ve cesur kimselerdir. (Öztoprak,2016;18) Efelere sosyal eşkıya denilmesinin sebebi efelerin dağa çıkmasında sosyal bir olgu bulunmasıdır. Efeler yasal yollardan haklarını arayamamış, bunun sonucunda silahlanıp dağa çıkarak özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Bu nedenle onları silahlı soyguncular olan eşkıyalar ile bir tutmak oldukça yanlış bir yaklaşım olacaktır. Sosyal eşkıya olan efeler, bu ismi halkın desteğini arkasına alarak halkın gözünde kahraman olmaları sebebi ile alırlar, halka zarar veren, diğer bir ismi çalılıkacılar olan kötü niyetli eşkıya gurubu ile hiçbir benzerlikleri yoktur. Yani devlet eşkıyalar ve sosyal eşkıyaları aynı derece suçlarken, halk eşkıyaları hırsız ve baş belası kişiler olarak nitelendirmiş, sosyal eşkıyaları ise kahraman olarak görmüş ve benimsemiştir. (Öztoprak,2016;36) Efeler yalnızca halkın desteğini değil askerinin de desteğini almıştır. Zorunlu hallerde emir kulu olarak efelere müdahale etmek zorunda kalan asker, efelere asla silah sıklamamıştır. Efeler de aynı şekilde askere bir kez bile silah doğrultmamıştır. Efeler ve askerler arasındaki bu gizli anlaşmayı fark eden yöneticiler ise efelerin üzerine zaman zaman Çerkez ve Arnavutlardan oluşan takip birliklerini yollamak durumunda kalmıştır. (Öztoprak,2016;68) Kendi içerisinde hiyerarşik bir sistemden ve belirli kurallardan oluşan efelik-zeybeklik kurumu, Cumhuriyet'in ilanından sonra sona erse de kendilerine has kıyafetleri ve oyunlarıyla, Türk kültürünün vazgeçilmez bir unsuru olarak tarihimizde kalmaya ve anılmaya devam etmektedir.

Batı Anadolu'da "Kuva-yi Milliye" denilmiştir. (Haytoğlu,2011;53) Ali Haydar Avcı'nın ortaya koyduğu zeybek çetelerindeki görev sınıflandırmasını aktaran Betül Öztoprak (2016;61) bu sınıflandırmayı Efe, Başkızan, Kızanlar, yardımcı ya da muavin çeteler, istihbarat ağı, barınma ağı ve son olarak Yatakçılar olmak üzere 6 grupta ifade etmiştir. Tarihteki efelerden bugün en tanınanları; Atçalı Kel Mehmet, Çakırcalı Mehmet Efe, Kamalı Mustafa Efe, İnce Mehmet Efe, Çavdarlı Murat Efe, Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe, Gökçen Efe ve Tekeli İsmail Efe gibi isimlerdir. (Gençoğlu,2019;97)

Milli mücadele yıllarında zeybekler sosyal eşkıyalığı bırakarak halkını koruma görevini üstlenmiş ve hükümetin yanında yer almıştır. Milli mücadelenin önemli isimleri haline gelen efeler kahramanlıklarını en çok bu dönemde duyurmuşlardır. (Gençoğlu,2019;98) Aydın Kuvâ-yi Milliyesi'nde de efeler adlarından çokça söz ettirmiştir. Haytoğlunun aktarımı ile (2011;56) o dönemin 57. Tümen Komutanı olan Albay M. Şefik Bey, zeybeklerin vatansever insanlara olmalarına rağmen padişaha bağlılıklarının az olduğuna dikkat çekmiştir. M. Şefik Bey Kuva-yi Milliye hareketlerine katılımından önce zeybekleri 3 gruba ayırmıştır;

1. Hükümet dahil hiç kimseye boyun eğmemek için silahlanıp zeybekliği kabul edenler.
2. İstmeden bir suç işleyip hükümetten kaçmak için zeybekliği kabul edenler.
3. Sırf suç işlemek için kötü niyetlerle zeybek olanlar.

Aydın'ın işgalinden sonra efeler komutanlarla buluşmuş ve Yunanlara karşı askerinin yanında olacaklarını açık bir şekilde söylemişlerdir. Ordu birliklerinin o dönemde büyük bir oranda terhis edilmiş olması askeri yetersizliği ortaya çıkartmış ve bu açığı efeler öncülüğünde zeybekler kapatmıştır. (Haytoğlu,2011;58)

Köylerde fakir ailelerde dünyaya gelip zor şartlar altında yetişen ancak savunma, at binme, silah kullanma gibi yetenekleri oldukça gelişmiş olan zeybekler, topraklarını ihlal amaçlı gelen Yunan askerine karşı var güçleri ile vatan savunması yapmışlardır. (Haytoğlu,2011;59)

Efe olmanın en büyük ilkesi güven, dayanışma ve hiyerarşi olmuştur. Efeler yaptıkları en küçük yanlışın bedelini canları ile ödemişlerdir. Milli mücadele döneminde düşman kuvvetlerine karşı vatanını savunan efeler, düzenli ordu kuruluncaya kadar milli mücadeleye kuvvetli bir destek vermişlerdir. Yalnızca savaşarak değil aynı zamanda Milli Mücadele taraftarı olmayan nüfuzlu kesimin isteyerek ya da istemeyerek Milli Mücadele'ye destek

olmalarına sebep olmuşlardır. Kuva-yi milliye içerisinde 1,5 yıl hizmet veren efe ve zeybekler, düzenli ordunun kurulması ile birlikte milli mücadeledeki görevlerini sonlandırmıştır. (Haytoğlu,2011;69)

Kahramanlıklarını duyuran efeler, gerek kendilerine özgü kahramanca dans figürleri, gerek gösterişli kıyafetleri ile halk arasında efsaneleşmiş ve o dönemden itibaren zeybekler üzerine müzik, tiyatro, edebiyat gibi alanlarda birçok eser verilmiştir. Zeybek türküleri de tam bu dönemde ortaya çıkmıştır. (Gençoğlu,2019;100)

Zaman içerisinde eğitim, iletişim ağı, ekonomik etkenler zeybeklerin azalmasına sebep olmuştur. Özellikle yönetim değiştikten sonra, milli mücadele zamanında önceden hor görülen efelere büyük vatani görevler verilmiş, bu zamanlarda iyice isimlerini halk kahramanı olarak duyurmuşlardır. Var olan sorunların çözülmesi ile de efelik tamamen tarihe karışmıştır. (Öztoprak,2016;70)

2.3. Bir Halk Oyunu Çeşidi Olarak Zeybek

Halk oyunları genel olarak sosyal hayata özgü motifleri işler ve tarihteki olaylardan izler taşır. Savaş, inanç, iklim, aşk, ayrılık, ölüm gibi konuları simgeleyen halk oyunlarında zeybek oyunu ise kahramanlığı ve gücü simgeler. (Gidiş,2018;3) “Halk dansları konuları itibariyle günlük yaşamdan deneyimlenerek sosyal hayata özgü duygu ve düşünceleri temsil eden süreçleri temel alır. Genel olarak konular ritüeller, çeşitli temalar ve sembolik hareketlere dayanmaktadır.” (Acet,2019;6) Oyun kavramı toplum ve kültür ile ilişkilidir. Zeybek oyunu da toplumsal konuları ele alır. Her zeybek türünün ezgi yapıları, icra mekanları, icra araçları birbirinden farklılık göstermektedir. (Acet,2019;4)

Dünya üzerinde icrası gösterilen dans türleri en genel itibari ile salon dansları, modern danslar, geleneksel danslar (halk oyunları) olarak 3 gruba ayrılmaktadır. (Türkay,2010;22)

“Halk oyunları ait oldukları toplumların kültür değerlerini yansıtan, bir olay, bir sevinci bir üzüntüyü ifade eden; kökeni din ve büyü ile ilgili (majik ve kültik) olan; müzikli (bir müzik aleti ile veya müzik aleti olmaksızın el, ayak gibi organlarla tempo tutarak), tek kişi veya gruplar halinde icra edilen; ölçülü düzenli hareketlerdir.” (Türkay,2010;1)

İsyancı yiğit bir topluluktan ismini alan zeybek oyununun figürleri de zeybekleri temsil etmektedir. Ellerin cesurca havaya kalkması, kahramanca naralar, diz çökmeler, toprağa vurmalar hepsi efelerin yenilmezliğini ve asil duruşunu simgeleyen koreografilerdir. (Öztoprak,2016;64) Zeybek, yapısı gereği serbest oynamaya açık bir oyundur. Zeybek oynayan oyuncular isteklerine göre aynı anda aynı hareketleri yaparak, isteklerine göre de genel koreografilere bağlı kalmak şartı ile istedikleri hareketleri yaparak oyunu icra edebilirler. Zeybek oynanma biçimi en genel hali ile yöreye göre, kullanılan araç gerece göre, oynandığı mekana göre, cinsiyete göre, hareket durumuna göre, çalgıya göre, temposuna göre, müziğe göre, oyun icra yerine yani kültürüne göre, oynanma hızına göre, oyundaki tavıra göre farklı kategorilere ayırmak da mümkündür. (Sürmeli,2010;37) Zeybekler kişiye özgü icralardır. Tek kişilik icralarda dansın tüm unsurları, unsurlarının dizilişleri ve icra formları kişinin isteğine göre şekillenir. Ancak toplu oynanan oyunlarda çember şeklinde konumlanma geleneği mevcuttur. (Ödemiş,2012;519) Karakter ve tavırlarına göre zeybekleri 2 gruba ayırmak mümkündür; ağır zeybekler ve kıvrak zeybekler. Erkek zeybekleri hem ağır hem kıvrak olabilirken, kadın zeybekleri kıvrak zeybeklerdir. (Sürmeli,2010;5-6) zeybeğin en yoğun olarak Batı Anadolu’da rağbet gördüğünü, ağır zeybeklerin coğrafi olarak daha çok Aydın, İzmir, Muğla, Manisa ve Denizli illerinde, kıvrak zeybeklerin ise ağırlıklı olarak Akdeniz bölgesinin tamamında ve Ege bölgesinin doğu kısmında oynandığını dile getirmiştir.

2.4. Zeybek Kostümleri

Efeler, topluma farklı insanlar olduklarını kanıtlamak için dış görünüşlerinde sembolizme çok

önem vermişlerdir. Efelerin dış görünüşüne bakan halk, onların evcil insanlar olmadıklarını kılık kıyafetlerinden rahatça anlamıştır. Kimi araştırmacılara göre zeybek kıyafetinin güzel kumaşlar ile gösterişli nakışlardan oluşması, zeybeklerin kendilerine olan sonsuz güvenini yansıtmakta ve idari adaletsizliğe karşı bir başkaldırıyı temsil etmektedir. (Öztoprak,2016;62) Zeybeklerin kıyafetleri, dağlardaki yaşam koşulları, çatışmalarda zeybeğin rahatlık imkanı, kaçma durumunda onu engellememesi gibi şartlar göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Genelde dağlarda oldukları için kıyafetlerine doğayı temsil eden çiçek motifleri işlenmiştir. (Öztoprak,2016;64) Kültür Turizm Bakanlığı'nın (2013) aktarımı ile zeybek kostümleri şu parçalardan oluşmaktadır; başlık, ten gömleği, işlik, cepken, camadan, karadon, çakşır menevrek, tozluk, yemeni, salta, kuşak ve silahlar.

2.5. Zeybek Koreografileri

Zeybek repertuarındaki birçok dans, ahlakı ifade etmeye çalışır. Efeler, düzensiz askeri çeteleri ile birlikte hükümdarlarına isyan eden direniş savaşçıları olarak bilinmektedir. (Girard vd.,2018;213) Zeybek'in sahne performansına dökülmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası döneminde meydana gelmiştir. Müzikal ve sözlü köylü geleneğinden çıkan zeybek oyun formları, Atatürk döneminde devlet kültür kurumları tarafından da kabul görmüştür. (Girard vd.,2018;214)

Meriç'in (2017;224) aktarımı ile zeybek oyunundaki gösteriler ve pozisyonlar, aşağıdaki gibidir:

- Promenat (müzik eşliğinde gezinti),
- Kollar yukarı veya aşağı doğru çember çizerek yürümeye devam etmek,
- Kolları havaya kaldırmak,
- Sağ ayağı dizden kırarak savurmak ve yere basmak,
- Sol ayağı dizden kırarak savurmak ve yere basmak,
- Zıplamak veya atlamak,
- Yarı yolda sağa ve sola dönmek,
- Yere ayağı vurmak,
- Yere diz vurmak,
- Ek olarak her ani hareket ve sıçrayıştan sonra heykelsi jestler,
- Tüm bu hareketlere kahramancı ve savaşçı (hey hey hey, hu hu hu) naralar da eşlik eder.

2.6. Zeybek Türküleri

Müzik kültürü, bir toplumun müzik geleneğini inşa eden en önemli unsurdur. Müzik kültürü yöreden yöreye değişkenlik gösterdiği gibi aynı zamanda zaman içerisinde kültür aktarımları ile de şekillenmektedir. Bir müzik kalıbı, zaman içerisinde ait olduğu yöreye ait tarihi olayları da içerisinde barındırmaya başlar. Yöresel müziklerin içerisinde çoğunlukla yöredeki halkı derinden etkilemiş insani olayların hikayeleri anlatılır. Bu sayede hem yörenin kendine has bir müzik kültürü oluşur, hem de o müziğin içerisinde yöreye ait sosyal geçmiş yer alır. (Aydn ve Güray,2012;2)

Her geleneksel halk müziğinde olduğu gibi zeybek müziklerinde de makamsal özellikler ağırlıktadır. Zeybek müziklerinde sözel eşlik istisnalar hariç pek rastlanan bir durum değildir ve dans müziğe göre arkadan gelir yani gecikmeli icra söz konusudur. Sözlü zeybek müziklerine genellikle kadın zeybeklerinde rastlanır. Kadın zeybeklerinin sözleri, gönül

verilen kişiye methiye ve nedamet içerir. (Aydın ve Güray,2012;3) Zeybek repertuvarında özellikle ağır zeybek ezgilerinde geçmişten günümüze süregelmiş bir karar sesi bulunmaktadır. (Aydın,2011;5) Zurnanın yanında ise ritim aracı olarak kullanılan davul bulunur. Davul kullanımını Aydın ve Muğla yöresine ait zeybeklerde daha yaygındır. Zeybek müziği icra eden bir zurna ekibinde, solist zurna ezgiyi çalarken, dem zurnalar karar sesinde dem tutmakta, davul ise ritim aracı olmaktadır. (Aydın,2011;6) Zeybek müzikleri dokuz zamanlı oyun havalarıdır. Tempoları değişse bile daima dokuz zamanlı olarak icra edilirler. Kadın oyunları hariç gezinlemesiz zeybek bulunmamaktadır. Kadın ve erkeklerin birlikte oynadığı zeybek türüne “alaca” ismi verilmektedir. (Hakalmaz,1992;36) Zeybek oyunları açık-kapalı alanlarda davul ve çift zurna eşliğinde oynanan oyunlardır. Zurnalardan bir tanesi ezgiyi çalarken diğeri ezgiyi çalan zurnaya dem tutar. Zurnalar 2’den fazla bile olsa mutlaka çift sayıda olmak zorundadır. (Gidiş,2018;3) Zeybek müziklerinin 9 zamanlı olmasının Türklere 9 rakamının önemine bağlayan araştırmacılar olmuştur. Dede korkut hikayelerinde, Türk mitolojisinde, çeşitli atasözlerinde 9 rakamı sıkça kullanılmaktadır. Bu konu hakkında kesin bir yargı olmasa da, 9 rakamının yaradılışa bağlı bilinçaltından kaynaklandığı söylenmektedir. Zeybek müzikleri 9 zamanlı olmalarının yanında iki vurguya sahip olmaları ile de bilinmektedir. Aynı zamanda her zeybek ezgisi, ait olduğu yöreden izler taşımakta, ait olduğu yöreye göre tavır ve üslubu değişmektedir, tüm bu bilgiler ışığında zeybek müziğinin tempo, 9 zaman, yöresel izler ve vurgu tekrarlamalarından oluştuğu söylenebilir. (Erkan,2020;290)

Zeybek türkülerinin bazı işlevleri vardır. Mirzaoğlu (2001;78-87), zeybek türkülerinin işlevlerini aşağıdaki gibi aktarmıştır ;

- Yaşanılan mevcut kültürel birikimi kuşaktan kuşağa taşır. Zeybeklik kültürünü ve zeybeklerin hikayelerini nesilden nesile aktaran unsur zeybek türküleridir. Kişi, herhangi bir ek çaba göstermeden günlük hayatında katıldığı düğün, asker uğurlaması gibi çeşitli eğlencelerde zeybek türkülerini sayesinde tarihi hakkında bilgi sahibi olmaktadır.
- Zeybek türkülerinin iletişim unsuru bulunur. Yani farklı kuşakları birleştirir, yakınlaştırır. Aynı zamanda aynı sosyal gruptaki insanlarda da birlik duygusu yaratır, onlara grup kimliği kazandırır. Dansın icra şekline göre de sosyal kimliği belirlemeyi mümkün kılar.
- Zeybek türkülerini bireyin kendi milletine ait vatani duygularını kabartır, geçmişte atalarının yapmış olduğu kahramanlıklar ile gururlanmalarını sağlar. Milletin vatanında kendisini güvende hissetmesine neden olur.
- Zeybek türkülerini icra edildikleri toplum içerisinde, tören ve eğlence kalıplarının devamını sağlar. Özellikle düğünlerde icra edilen zeybek oyunları, özellikle Batı Anadolu’da bir eğlence ritüeli haline gelmiştir ve zeybek türkülerini bu duruma aracı olmaktadır.
- Zeybek türkülerinin eğlendirme unsuru bulunmaktadır. Türkü icrası sırasında vokal eşlik daha çok kadın zeybeklerinde kullanılsa da vokalsiz zeybekler de ritimleri ile eğlendirme unsuru yerine getirmektedir.
- Ayrıca çeşitli araştırmalara göre zeybek türkülerini, hayal kırıklıklarının, bilinçaltı fantezilerinin, toplumsal baskıların neden olduğu sıkıntılardan kurtulma yolu sağlar. Sözlerinde efelerin kahramanlık maceraları veya haksız yere öldürülmeleri-tutuklanmaları anlatılan zeybek türkülerini dinleyenler, bu kahraman kişilere büyük bir ilgi duyarlar, kendine yakın hissederler ve kolayca empati yapabilirler, bu sayede de iç bunalımlarından belirli bir oranda kurtulabilirler.

Zeybek türkülerine pek benzemeyen ancak ezgisel anlamda az da olsa zeybeği çağdaştıran eserlere “zeybek çeşnisi” ismi verilmektedir. Buradaki çeşni kelimesi, bir başka makamı

animsatma anlamında kullanılır. (Erkan,2015;288)

Zeybek müziğini oluşturan öğeleri, Erkan (2015;288-289) aşağıdaki gibi özetlemiştir:

- Dokuz zamanlı ve iki vurguludur.
- Zeybek tavrı bağlamada farklı bir tarzda çalınır.
- Zurna, bağlama, cura, davul gibi çalgılar kullanılabilir.
- Belirli aralıklarla tempo tutulur.
- Genel vurguları aynı yerdedir, aynı tarzda çalınır, yalnızca zeybekliğe has ezgiler ve ritimler içerir.
- İçeriği efelerin kahramanlıkları veya acı yaşantıları hakkındadır.
- Batı Anadolu'ya özgüdür.
- Selanik tavrı ve abdal tavrı gibi çalınma tavırları vardır.

2.7. Zeybek Çeşitleri

Kültür Turizm Bakanlığı'nın (2013) aktarımı ile başlıca zeybek oyunları aşağıdaki gibidir:

- Teke Zeybeği: Akdeniz bölgesine ait bir zeybek türüdür. Çiftli ve tekli yürüme, dönme-çökme gibi koreografilere oluşur. 9/8'lik ölçü ile çalınan en hızlı zeybek türüdür.
- Ağır Zeybekler: Temposu en ağır zeybek türüdür. Aydın zeybekleri genel olarak bu türden olup, cesareti, kahramanlığı sergileyen koreografilere oluşur.
- Kıvrak Zeybekler: Adından da anlaşılacağı üzere daha hareketli bir zeybek türüdür. Parmak şıklatıp, diz-topuk vurma gibi hareketleri bulunur.
- Kırık Zeybek: Kıvrak zeybeklere çok benzer yanı bulunmaktadır. Oyun içinde eğilip bükülme, diz kırma gibi figürlerinden dolayı bu adı alır. Denizli taraflarında yaygındır.
- Kesinti Zeybekler: Üzüntü veren ağlamaklı havaların sonuna eklenen kırık veya kıvrak zeybek türlerindedir. Gurbet havalarının arkasından oynanması ile bilinir.
- Serenler Zeybeği: Kıvrak koreografilere oynanır. Sadece bu zeybeğe özel olarak çift diz vuruş figürüne sahiptir. Teke zeybeklerinden biraz daha yavaş oynanan bir zeybek türüdür.
- Al Yazma Zeybeği: Kesinti zeybeğine çok benzer, serenler zeybeğinden ise daha ağırdır. Müzik ritmine göre önce gezeleme yapılıp, söz başlayınca oyun oynanmaya başlar.
- Avşar Zeybeği: 9/4'lük ölçü ile oynanan ağır bir zeybek türüdür. Kaşık eşliğinde de oynanabilir. Tek kişi olarak, ağır ve aksak bir şekilde icra edilir.

Başlıca zeybek türlerinin akabinde diğer zeybek türlerini de farklı araştırmacılar aşağıdaki gibi aktarmıştır:

Kadın zeybeklerinin özelliklerini Okdan (2016;335-338) şu şekilde aktarmıştır;

Kadın zeybek oyunlarına genel olarak düğün ve kına gecelerinde rastlanmaktadır. Geçmiş araştırmalarda kadın zeybek oyunu olarak adlandırılan oyunlar, günümüzde kadın ve erkekler tarafından birlikte oynanmaktadır. Kadın zeybek oyunlarının en yaygınları İzmir Bergama ilçesine ait "al basmadan donu var" ve "ak çeşmenin taşları" oyunlarıdır. Kadın zeybekleri erkek zeybeklerine göre daha kıvrak, gerdan kırma ve hafifçe kırıtma gibi koreografilere içerir. Oyun daire formatında icra edildikten sonra tüm oyuncular daire içerisine döner ve oyun sonlanır. Erkek zeybekleri açık alanlarda icra edilirken, kadın zeybekleri genelde kapalı

alanlarda oynanır. Kadın zeybeklerinin genel çalgıları def ve darbukadır. Kadının çalgı çalmasından hoşlanılmayan eski toplumlardan kalma bir gelenek olarak zeybeğin vokal icrasına sadece ritim çalgı eşlik eder.

Çapan (2002;16) tarcan zeybeği hakkındaki bilgileri aşağıdaki gibi aktarmıştır;

Bu zeybek türü ismini bu zeybeğin bulucusu Selim Sırrı Tarcan'dan almaktadır. Tarcan zeybeği, diğer zeybek türlerine göre daha modern ve balo salonlarında oynanmaya uygun niteliktedir. En büyük özelliği kadın ve erkeklerin aynı anda bu dansı icra etmesidir. Bu zeybek türünü Mustafa Kemal Atatürk'e izletme imkanı bulan Selim Sırrı Tarcan, Atatürk'ün büyük beğenisi üzerine bu zeybeğe "Sarı Zeybek" ismini de vermiştir. Abdal zeybeği, Çökertme zeybeği ve Kerimoğlu zeybeği ise Vikipedi (2020) tarafından şu şekilde açıklanmıştır; Abdal Zeybeği veya İzmir Zeybeği Havası, Ege ve Akdeniz bölgesinde oynan bir zeybek türüdür. Kıbrıs ve Yunanistan'da da icra edilmektedir. Yunancadaki ismi "Aptalikos Zeibeikos" dur. Hareketli ve neşeli bir zeybek türüdür. Kerimoğlu Zeybeği, 1901 yılında geçen ve Muğla'nın Yeşilyurt beldesinden Kerimoğlu Eyüp'ün kahramanı olduğu bir olayı konu edinen ünlü bir türküde oynanan zeybek türüdür. Türkünün konu ettiği olay Kerimoğlu Eyüp'ün ölümü ile sonuçlanmıştır ve öldürüldüğü ev yine Muğla yakınındaki Yerkesik beldesinde bulunmaktadır." Çökertme zeybeği ise, Bodrum yöresine ait bir zeybek türüdür. Yörede Halil'im türküsü olarak da bilinir. Türküde Halil isimli efenin öldürülmesi ile sonuçlanan bir aşk hikayesinden bahsedilmektedir. Ege'de özellikle İzmir tarafında sıklıkla oynanan ve diğer adı harmandalı zeybeği olarak bilinmektedir.

3. Yöntem

Bu çalışmada, zeybek ve halk oyunları konusunda literatüre kazandırılmış dökümanları incelemek, farklı araştırmacıların görüşlerini okuyucuya yansıtmak ve yorumlamak amaçlanmıştır. Bu nedenle çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olan derleme yöntemi kullanılmış, geçtiğimiz yıllarda konu üzerine yapılmış çeşitli araştırmalar incelenmiş ve sonuç kısmında da söz konusu araştırmalar ışığında konu üzerinde tartışılmıştır. Çalışmanın kaynağını, 1992 ve 2020 yılları arasında literatüre kazandırılmış çeşitli türlerden akademik dökümanlar oluşturmaktadır. Toplam 26 farklı kaynaktan faydalanılmış, her birinin amaç-sonuçları analiz edilmiş ve araştırmanın gelecekteki yönelimleri tartışılmıştır. Çalışmada faydalanılan kaynaklar analiz edilerek bir veri seti oluşturulmuş ve bulgular kısmında söz konusu veri setine yer verilmiştir. Web üzerinden erişilen kaynaklar veri setine dahil edilmemiştir.

4. Bulgular

Araştırma Adı	Araştırma Yılı	Araştırma Amacı	Araştırma Sonuçları
Ege Bölgesi Ağır Zeybeklerinin İncelenmesi	1992	Ege bölgesine ait ağır zeybeklerin kültürel ve ritimsel açıdan incelenmesi	Ağır zeybekler Ege bölgesinde icra edilmektedir ve sözsüzdür. Gezinlemesiz ağır zeybek türü yoktur. Ağır zeybekler genelde yaşlılar tarafından icra edilir, kızanlar daha hareketli zeybek türlerini tercih ederler.
Zeybek Oyunlarının Tarihte Ortaya Çıkışı	1994	Zeybeklik hakkında genel bilgilerin verilmesi, zeybeklik kurumu hakkındaki kavramların tanımlanması, zeybekliğin kökeni doğuşu ve gelişimi arasındaki sürecin incelenmesi	Zeybek kelimesi Divan-ı Lüğati-ı Türk'te açıklandığı üzere Türkçe kökenlidir. Zeybeklik Anadolu'nun Türkleşmesi sırasında ortaya çıkmış ve kesin kimliğini 19. Yüzyılın sonlarında kazanmıştır. Zeybek oyunları Türk motifleri ile

			biçimlenmiştir ve Türk halkının yaşantısının soyut bir ifadesidir.
Türkülerin İşlevleri ve Zeybek Türküleri	2001	Türkülerin işlevlerini tespit edip zeybek türkülerinin söz konusu işlevleri taşıma durumunu tartışmak	Müziğin tabiatında yer alan genel işlevlerin zeybek türkülerinde de geçerli olduğu belirlenmiştir. Görsel ve edebi tasvirler ile hayali dünyayı dinleyiciye geçirmek her türküde olduğu gibi zeybek türkülerinde de mümkündür.
Selim Sırrı Tarcan'ın Zeybek Oyunu Derleme Çalışmaları	2002	Selim Sırrı Tarcan'a ait olan "yeni zeybek" veya "tarcan zeybeği" oyununun folklorik, kültürel ve estetik açıdan incelenmesi	Zeybek oyunları kaynağını geçmişten alan milli miraslarımızdandır. Selim Sırrı Tarcan'ın salonlarda oynanmak üzere ortaya koyduğu "tarcan zeybeği" de insanlığın ortak kültürüne katkıda bulunmaktadır.
Ege Bölgesi Zeybek Oyunlarının Adlarına Göre Tasnifi ve İncelenmesi	2010	Ege bölgesindeki halk oyunlarının tanıtılması, bölgede icra edilen halk oyunlarının çeşitli araştırmacılar tarafından incelenebilmesini sağlamak	Bölgede halk oyunları genelde solo niteliklidir ve doğaçlama esastır. Düğün ve benzeri törenlerde bu oyunlar icra edilir. Oyunlar geleneklere bağlı kalmıştır ve coşkuyla oynanmaya devam edilmektedir.
İzmir İli Cumaovası Zeybeklerinin Ezgi ve Ritim Bakımından İncelenmesi	2010	Cumaovası'na özgü halk oyunu örneklerinin icralarındaki farklılıkların ezgi ve ritim bakımından incelenmesi	Yörede oynanan oyunlar açık alanda veya düğün evinde icra edilmektedir. 9 zamanlı bileşik usullü yapıya sahiptir. Yöre oyunlarını genelde erkekler oynamaktadır.
Anadolu Zeybek Müziği Kaba Zurna Repertuvarında Sözlü Aktarım Teknikleri	2011	Babadan oğula, ustadan çırağa aktarılan zeybek repertuarının aktarımı sırasında meydana gelen değişim ve bu değişimin yörenin müzikal özelliklerine etkisinin incelenmesi	Zeybek müziği icracılarının, geleneksel müzik ve ritmi kendi üslupları ile harmanlayarak, müziğin temposuna göre yavaş veya hızlı şekilde icra ettiği gözlemlenmiştir.
Aydın Kuva-yi Milliyesinde Efe ve Zeybekler	2011	Zeybeklik kurumunun genel tanımlarının aktarılması ve kuva-yi milliye sırasında zeybeklerin almış olduğu roller	Milli mücadele döneminde birçok efe kahramanlık göstermiş, düşmanın karşısında devletin yanında yer almıştır.
Ötme Bülbül Zeybek Dansının Yapısal ve Anatomik Analizi	2012	Kişiyeye özgü icrası olan Zeybek oyununun bir türü olan "ötme bülbül Zeybek'in yapısal ve anatomik analizini yapmak	Ötme bülbül zeybek oyununda da diğer zeybek türlerinde olduğu gibi gezinleme ve ritimsel bölüm mevcuttur. Halka şeklinde dizilerek oyun icra edilir. Hareketsel ve ritimsel açıdan bazı ufak farklar bulunsa da genel itibarıyla Zeybek oyununun kemikleşmiş unsurlarıyla aynı özellikler gözlemlenmektedir.

Anadolu Kültüründe Bir Başkaldırı Simgesi Olarak Zeybeklik ve Geleneksel Müzik-Dans Yapılarına Etkisi	2012	Zeybek kültürünün geleneksel müzik ve danslara etkisinin tartışılması	Zeybek danslarının kaynağını trajik olaylar oluştursa dahi zeybek dansları zamanla coşku ve gösteri özelliğiyle ön plana çıkmış ve bu durum müziklerine de yansımıştır. Zeybek müziklerinde kahramanlık ve mertlik içeren unsurlar oldukça ön plana çıkmaktadır.
Müzik Türü Olarak Zeybek (İzmir-Torbalı Örneği)	2015	Zeybek ve zeybeklik ile ilgili genel tanımların yapılması, zeybek müziklerinin incelenmesi	Zeybek müziği kültürümüzün bir parçasıdır ve geleneklerimizin aktarımı için de vazgeçilmez bir unsurdur. Yapılan araştırmalar sonucunda Zeybek'in Batı Anadolu'da önemli bir kültürel öğe olduğu ispatlanmıştır.
Türk Romanında Efelik ve Efeler Üzerine Bir İnceleme	2016	Efelik ile eşkıyalık arasındaki farkı ortaya koymak, köylülerin efelere bakış açısını ele almak ve Türk romanlarındaki efelik motiflerinin incelenmesi	Köylüler, efeleri kendilerini adaletsiz yöneticilerden koruyan kahramanlar olarak görmüşlerdir. Ayrıca Türk romanlarında efeler ortak birkaç motif ile anılmaktadır, bu motifler efelerin çoban olması, yörük olması gibi unsurlardır.
İzmir İli Geleneksel Kadın Zeybek Oyunlarının Analizi	2016	Kadın zeybeklerinin yapısal ve ritimsel olarak incelenmesi	İzmir ili kadın zeybekleri kapalı ortamda icra edilir, melodisi sesle türkülü şeklindedir. Genelde düğünlerde icra edilir, başlıca çalgıları def ve darbukadır. En çok tercih edilen çeşidi "al basma" zeybeğidir.
Dionysiac and Pyrrhic Roots and Survivals in the Zeybek Dance, Music, Costume and Rituals of Aegean	2017	Zeybek oyunu ve zeybekler hakkında genel bilgilendirmelerin yapılp, Ege'de icra edilen zeybeklerin Dionysos ve Pirus oyunları ile bağlantısının incelenmesi	Dionysos/Pirus oyunları ile Zeybek aynı bölgede (Ege bölgesinde) gelişen oyunlardır bu nedenle benzemeleri tesadüf değildir. Bugün bir zamanlar Dionysos/Pirus kökenli olan Zeybekler, toplumda meşru bir yer edinmiş ve özel dans, müzik ve kostümleri ile kahraman bir folklorik topluluk olarak tanınmaktadır.
Turkish Cultural Policies in a Global Word	2018	Küreselleşen dünyada Türk kültürünün gelişiminin ve kültürel kurumların yeniden yapılanmasının incelenmesi	Geleneksel dans kategorisinde yer alan Zeybekler ve Zeybek geleneği, bir kültürel kurum ve kültürel miras olarak Türk kültüründe yer almaya devam etmektedir.
Zeybek Üzerine Bir İnceleme	2018	Zeybek oyununun müziği, kültürü ve gelenekleri hakkında bilgi vermek	Zeybekler tipik Anadolu köylüsünü temsil eder. Kıyafetleri, tavırları ve pek çok diğer unsurları kendilerine özgüdür.

Milli Mücadelede Zeybekler	2019	Milli mücadele sırasında zeybek hareketleri incelenip, zeybeklerin “eşkıyalık” algısından “milli kahraman” algısına geçiş sürecinin okuyucuya aktarılması	Zeybekler her açıdan milli mücadeleye sağladıkları olumlu katkıları ile halk ve yönetim tarafından takdir görmüştür. Bu dönemde de isimlerine türküler ağıtlar yakılmıştır. “Milli kahraman” olarak ilan edilmiş ve eşkıyalık algısını kendilerinden uzaklaştırmışlardır. Zeybeklerin anısı her milli günde dansları sergilenerek günümüze dek ulaşmıştır.
Dans Üzerine Yeni Yaklaşımlar; Zeybek Dansı Hareket Semiyotikleri İle Çağdaş Dans Koreografisi	2019	Aydın yöresi zeybek dansı semiyotikleri ile çağdaş dans koreografisi üretmek ve geleneksel zeybek dansının çağdaş dans ışığında tekrar yorumlanması	Zeybek dansının hikayesi kişiden kişiye göre değişen anlamlar taşıyabilmektedir. Bu nedenle dansın icra edildiği süreç ve icra eden kişinin dışavurumuna göre dans yeniden şekillenmektedir.
Osmanlı Belgeleri’nde Yörük Ali Efe ve Zeybekler	2019	Zeybeklik kurumunun ve efelerin Osmanlı belgelerine göre sistemli şekilde incelenmesi	Zeybekler, giyim şekilleri, tarz ve tavırları, danslarının müzikal biçimi ve tarihsellik unsurlarıyla Türk edebiyatının, sanatın ve Türk kültürünün vazgeçilmez bir unsurudur.
Zeybek Müziğinin Zamansal, Tempo ve Bireşim Değerlendirmesi	2020	Zeybek müziği repertuarındaki sorunları, zamansal, tempo ve bireşimsel karışıklığı gidermek	Zeybek müziği mutlaka 9 zamanlı olmalıdır. Ezgi ve ritim notaları çift partili olarak yazılmalı ve nüans işaretleri hem de ritim notaları üzerinde gösterilmelidir. Bu sayede kültürün kaybolmaması ve gelecek nesillere aktarımın çok daha sağlıklı olması sağlanacaktır.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma geçmişten günümüze dek yaşatılmış olan kültürel mirasımız zeybeği birçok farklı yönden ele almıştır. Yapılan araştırmalara göre, zeybek, Türklere ait olan ve genellikle Batı Akdeniz kesimlerinde icra edilen bir geleneksel oyun çeşididir. İsmi eski zamanlarda halkı koruyan gayri resmi silahlı askerlerden almıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yönetime karşı ayaklanmasına son veren silahlı askerlerin oynadığı bu gösterişli oyun, geçmişten günümüze çeşitli eğlencelerde bir sahne performansı olarak sergilenmiştir ve sergilenmeye devam etmektedir.

Yapılan araştırmalarda birçok farklı görüşe rastlanmıştır. Ortak kanı ise zeybekliğin Türklere ait bir kültür olduğu, etimolojisinin ve tarihinin ise kesin tarih verilememek ile beraber çok eskilere dayandığıdır. Zeybeklerin her zaman yönetime karşı değil, vatani tehlike durumlarında askerinin yanında yer aldığı çeşitli araştırmalar ile sabittir. Bu durum, zeybeklerin kendi çıkarları için eşkıyalık yapan kimselerden ziyade, vatanını ve halkını korumayı görev edinmiş cesur kimseler olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Zeybeğin her çeşidi Türk toplumunda bir kesime hitap etmektedir. Anlamli türküleri, kahramanlığı simgeleyen hareketleri ve gösterişli kostümleri ile nesilden nesile aktarılan bu oyun doğaçlamaya müsait niteliği ile de kolaylıkla öğrenilmeye ve icra edilmeye açıktır.

Literatür taraması ve incelemesi sonucunda ulaşılan noktalar ve bu konudaki çalışmaların gelecekteki yönelimleri aşağıdaki gibidir:

- Zeybek oyunu Batı Anadolu kültürünü yansıtan bir halk oyunudur.
- Yörelere ve çalışmada bahsedilen diğer faktörlere göre oynanma şekli değişse de değişmeyen ortak özellikleri mevcuttur.
- Nasıl ortaya çıktığı bilinmemekle beraber devlet büyüklerinin yaptığı haksızlıklara boyun eğmeyen cesur kimselerden oluştuğu konusunda fikir birliğine varılmıştır.
- Etimolojik kökeni farklı kültürlere dayandırılrsa dahi Türklere ait olduğu konusunda somut kanıtlar vardı ve bunlara da aynı şekilde çalışmada yer verilmiştir.
- Zeybek oyunu efeler ile bütünleşmiş bir oyundur ve hiyerarşik bir düzene sahip bu çetenin başına efe denildiği bilinmektedir.
- Türk edebiyatında ve tarihimizde birçok esere konu olmuştur.
- Kişiyi özgü bir icra olsa dahi kemikleşmiş kahramanca koreografileri ile gösterişli bir sahne performansı sunmaktadır.
- Türküleri genellikle hayatın içinden hikayelerden meydana gelmiştir ve dikkatli dinlendiğinde bir hayat hikayesini konu edindiği izlenmektedir.
- Birçok çeşidi olmakla birlikte başlıca en bilindik çeşitleri mevcuttur.
- Zeybek çeşitlerinin nasıl ortaya çıktığı konusunda literatürde herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Gelecekte bu konuda yapılacak çalışmalara ışık tutmak amaçlandığında konunun eksikliğinin bu yönde olduğu söylenebilmektedir.

Kültürümüzün vazgeçilmez bir yapı taşı olan bu oyun hakkında verilen çalışmalarda ana problem, her araştırmacının çoğunlukla belirli kemikleşmiş verileri olsa dahi birbiri ile paralel ilerlemeyen birçok görüşe sahip olmasıdır. Bu çalışma, bu noktada birden fazla görüşü harmanlayarak okuyucuya sentezleme imkanı tanınmıştır. Sonuç olarak; Zeybek geçmişten günümüze ulaşmış bir geleneksel dans türüdür, ortaya çıkış şekli ve karakteristik özellikleri açısından kahramanca imgelerden meydana gelmektedir. Geçmiş dönemlerdeki “sosyal asker” kavramından gücünü alarak günümüzde bir kutlama dansı olarak icra edilmektedir ve nesilden nesile aktarım yolu ile gelecekte de icra edilmeye devam edilecektir.

Kaynakça

- Aydın, F. ve Güray, C. (2012). Anadolu Kültüründe Bir Başkaldırı Simgesi Olarak Zeybeklik ve Geleneksel Müzik-Dans Yapılarına Etkisi. *Nikbinlik Kültür Sanat Edebiyat Dergisi*, 2-3.
- Aydın, F. (2011). Anadolu Zeybek Müziği Kaba Zurna Repertuvarında Sözlü Aktarım Teknikleri. *Zeybek Ateşi 1. Ulusal Efe Kurultayı Bildiriler Kitabı*, 5-6.
- Koçak, B. (2019). Milli Mücadelede Zeybekler. *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 10.
- Öztoprak, B. (2016). Türk Romanında Efelik ve Efeler Üzerine Bir İnceleme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi*, 8- 18-36-61-62-64-68-70.
- Acet, C. (2019). Dans Üzerine Yeni Yaklaşımlar; Zeybek Dansı Hareket Semiyotikleri İle Çağdaş Dans Koreografisi. *Eurasian-Journal of Music and Dance*, (15), 4-6.
- Sevinç, C. (1994). Zeybek Oyunlarının Tarihte Ortaya Çıkışı. *İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, 1-9-10-11-12-13-51-52.
- Haytoğlu, E. (2011). Aydın Kuva-yi Milliyesinde Efe ve Zeybekler. *Belgi Dergisi*, (1/1), 53- 56-58-59-69.
- Mirzaoğlu, G. (2001). Türkülerin İşlevleri ve Zeybek Türküleri. *Türkbilig Dergisi*, (2), 78-79-80-81-82-83-84-85-86-87.
- Sürmeli, F. (2010). Ege Bölgesi Zeybek Oyunlarının Adlarına Göre Tasnifi ve İncelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Folklor Müzikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 5-6-7-11-12-16-26-27-28-29-30-31-32-33-37.
- Okdan, H. (2016). İzmir İli Geleneksel Kadın Zeybek Oyunlarının Analizi. *International Journal of Human Sciences*, (13/1), 335-337-338.
- Kültür Portalı. (28.02.2013). Zeybekler-Antalya. *Kültür Turizm Bakanlığı*, Erişim Adresi <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/antalya/kulturatlasi/zeybekler>. (Erişim Tarihi: 05.05.2021).
- Çapan, Ş. (2002). Selim Sırrı Tarcan'ın Zeybek Oyunu Derleme Çalışmaları. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, (8), 16.
- Türkay, M. (2010). İzmir İli Cumaovası Zeybeklerinin Ezgi ve Ritim Bakımından İncelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, 1-16-18-20- 22.

- Gençoğlu, M. (2019). Osmanlı Belgeleri'nde Yörük Ali Efe ve Zeybekler. *Yegah Musiki Dergisi*, (2/2), 95-96-97-98-100.
- Girard, M., Polo, F., Yücel, S. (2018). *Turkish Cultural Policies in a Global Word*. Londra: Palgrave Macmillan, 213-214.
- Hakalmaz, O. (1992). Ege Bölgesi Ağır Zeybeklerinin İncelenmesi. *İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 36.
- Meriç, R. (2017). Dionysiac and Pyrrhic Roots and Survivals in the Zeybek Dance, Music, Costume and Rituals of Aegean. *Gephyra*, (14), 213-216-224-227.
- Ödemiş, S. (2012). Ötme Bülbül Zeybek Dansının Yapısal ve Anatomik Analizi. *Ktü 1. Uluslararası Müzik Araştırmaları Sempozyumu "Müzik ve Kültürel Doku"*, 519.
- Erkan, T. (2015). Müzik Türü Olarak Zeybek (İzmir-Torbalı Örneği). *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (48), 288-289.
- Erkan, T. (2020). Zeybek Müziğinin Zamansal, Tempo ve Bireşim Değerlendirmesi. *EIMD Dergisi*, (17), 290.
- Türkiye Kültür Portalı. (18.06.2013). Zeybek Kıyafetleri-İzmir. *Kültür Turizm Bakanlığı*, Erişim Adresi <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/izmir/kulturatlas/zeybek-kiyafetler>, (Erişim Tarihi:02.05.2021).
- Vikipedi. (01.07.2020). Abdal Zeybeği. *Vikipedi Özgür Ansiklopedi*, Erişim Adresi_ https://tr.wikipedia.org/wiki/Abdal_zeybe%C4%9Fi , (Erişim Tarihi: 05.05.2021).
- Vikipedi. (06.12.2020). Çökertme Zeybeği. *Vikipedi Özgür Ansiklopedi*, Erişim Adresi_ https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87%C3%B6kertme_zeybe%C4%9Fi, (Erişim Tarihi : 06.05.2021).
- Vikipedi. (26.04.2021). Harmandalı. *Vikipedi Özgür Ansiklopedi*, Erişim Adresi <https://tr.wikipedia.org/wiki/Harmandal%C4%B1>, (Erişim Tarihi: 05.05.2021).
- Vikipedi. (05.12.2020). Kerimoğlu Zeybeği. *Vikipedi Özgür Ansiklopedi*, Erişim Adresi https://tr.wikipedia.org/wiki/Kerimo%C4%9Flu_Zeybe%C4%9Fi, (Erişim Tarihi: 05.05.2021).
- Gidiş, V. (2018). Zeybek Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science*, (5/27), 1-2-3.